

5. Тканко О. Д. Мистецтво костюма в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції, школи, національна специфіка: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / О. Д. Тканко; Львів. нац. акад. мистецтв. – Л., 2009. – 16 с.
6. Тканко О. Д. Національна тематика у творчості випускників львівської школи моделювання костюма // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: [зб. наук. пр.] / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. – Х. : ХДАДМ, 1999. – № 11. – 2009. – С. 147–153.
7. Українське в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1tv.com.ua/uk/news/2011/07/03/5942>. – Назва з екрану.
8. Etno-fashion на фестивалі «Країна мрій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fashionweek.ua/news/etno-fashion-na-festivali-krajina-mrij-260>. – Назва з екрану.
9. YaroslavGalant. Вышивка по камню [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yaroslavgalant.com/press/783>. – Назва з екрану.

Пашков К.В.

УДК 008 : (572.028 + 28–67)

ПОСТКОЛОНІАЛЬНА АНТРОПОЛОГІЯ ТАЛАЛА АСАДА: ВИТОКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

***Анотація.** В статті простежено історію становлення та розвитку наукових поглядів засновника традиції постколоніальної критики в антропології, видатного британо-американського вченого Талала Асада. На матеріалі праць Асада визначені теоретико-методологічні настанови його антропологічного дискурсу, розглянута постколоніальна критика антропологічного концепту «перекладу культур», універсалістського визначення концепту «релігії», а також притаманного західній антропології упередженого ставлення до ісламської традиції.*

***Ключові слова:** Талал Асад, постколоніальна антропологія, постколоніальна критика, «культурний переклад», генеалогія релігії.*

***Аннотация:** В статье прослежена история становления и развития научных взглядов основателя традиции постколониальной критики в антропологии, выдающегося британо-американского ученого Талала Асада. На материале работ Асада определены теоретико-методологические установки его антропологического дискурса, рассмотрена постколониальная критика антропологического концепта «культурного перевода», универсалистского определения концепта «религии», а также присущего западной антропологии предвзятого отношения к исламской традиции.*

***Ключевые слова:** Талал Асад, постколониальная антропологія, постколониальная критика, «культурный перевод», генеалогия религии.*

***Summary:** The article follows the history of formation and development of scientific views of the founder of the tradition of postcolonial critique in anthropology, a prominent British-American scientist Talal Asad. It is noted that the formation of these views was strongly influenced by education in the Islamic family of his father Muhammad Asad, an apologist for Islamic Culture, as well as a disappointment in the Western culture when he became an adult. This disappointment was connected with the realization that the Western culture had a great element of Islamophobia. The formation of his specific views on culture was influenced not only by ideas of his university professors, representatives of the functionalism in anthropology which he criticized, but also by the ideas of K. Marx, L. Wittgenstein and M. Foucault. It is emphasized that even before the book by E. Said «Orientalism» and academic recognition of postcolonial criticism as a scientific direction, Asad initiated discussions on problems of «Anthropology and Colonialism», and became an editor of a collection of articles dedicated to this subject. Based on the Asad's texts we defined theoretical and methodological guidance of his anthropological discourse, considered postcolonial critique of the anthropological concept of «cultural translation», the universalistic definition of the concept of «religion», and prejudiced attitude to the Islamic tradition, inherent for the western anthropology. Conclusions were made concerning the relevance of the Asad's ideas of postcolonial anthropology to analyze the situation in Ukrainian culture which resembles the postcolonial one.*

***Keywords:** Talal Asad, postcolonial anthropology, postcolonial critics, cultural translation, genealogy of religion.*

Культурна (соціальна) антропологія з її розвинутими школами та практиками дослідження традиційних і сучасних культур була в минулому та залишається й сьогодні одним з тих наукових напрямків, з якими культурологія пов'язана генетично і до яких вона звертається, коли намагається зробити більш теоретично та практично виваженим свій особистий міждисциплінарний підхід до вивчення культури. При цьому, однак, прикрим фактом є те, що на відміну від представників західних Cultural Studies, які добре обізнані з станом справ в сучасній антропологічній науці, українські культурологи знайомі з ним лише епізодично, переважно завдяки невеликій кількості перекладів українською та російською мовами окремих робіт класиків антропології, які, однак, не репрезентують всього різноманіття існуючої антропологічної думки, а також не дають достатнього уявлення про тенденції її розвитку в останні десятиліття.

Серед іншого, поза увагою вітчизняних культурологів та інших гуманітаріїв залишаються роботи британо-американського антрополога Талала Асада (Talal Asad, нар. 1933 р.) присвячені «дослідженню концептуальних припущень, які управляють західним дисциплінарним та дисциплінуючим знанням незахідного світу» [1, с.1].

Отже, метою цієї статті буде відстеження інтелектуальної генеалогії Т. Асада та окреслення головних напрямків його досліджень. Щоб наблизитись до цієї мети, ми пропонуємо з'ясувати, під впливом яких інтелектуальних та життєвих чинників формувались та змінювались антропологічні погляди Асада, уточнити, яке місце посідає його постать в традиції постколоніальної критики, та визначити, на яких теоретико–методологічних засадах будується його антропологічний дискурс. Враховуючи великий резонанс, який в академічному середовищі мала теза Т. Асада про те, що «виникнення релігії як академічної теми було пов'язано з історією західного колоніалізму» [2, с. 224], доречною нам видається також відстеження того, як ця прив'язка релігії до колоніалізму розглядалась в його антропологічних роботах.

Попри те, що Талал Асад є всесвітньовідомим вченим, який починаючи з 1960 р. видав безліч статей та чотири резонансні монографії, в яких досліджувались різні аспекти антропології ісламу, постколоніальній антропології та антропології секулярного [2], сьогодні не має перекладу жодної з його наукових праць українською мовою і не існує навіть оглядових статей вітчизняних авторів, присвячених його постаті та науковому доробку. Прізвище Асада не згадується ані в курсах з постколоніальної теорії, які читаються в деяких наших університетах, ані на сторінках сучасних посібників з антропології та культурології, по яким навчаються в Україні студенти. Українські інтернет–сторінки містять коротку згадку про нього лише в примітках до статті «Релігія» у Вікіпедії, та зберігають два повідомлення про конференції, які були присвячені не самому Т. Асаду, а його батьку, Мухаммаду Асаду, народженому у Львові єврею (Леопольду Вейсу), що в молодості навернувся до ісламу, а згодом став відомим всьому світові діячем антиколоніального руху та популяризатором ісламської культури. Перша з цих конференцій мала місце в 2011 р. в Саудівській Аравії, про що можна дізнатись з веб–ресурсу «Іслам в Україні» (там міститься і переклад написаного до цієї конференції тексту промови Т. Асада [4], в якій він висловлює своє ставлення до ідей політичного ісламу, сформульованих його батьком). Інша була проведена в 2013 р. в Києві, де вшанувати М. Асада як «українця, захопаного в іслам» вирішив ряд державних академічних інститутів та ісламських громадських організацій [5].

В Росії, де антропологія є більш шанованою дисципліною ніж в Україні, Талал Асад відомий переважно як критик інтерпретативної антропології К. Гірца. Саме у якості опонента концепції «релігії як символічної системи», що була сформульована Гірцем, він з'являється на сторінках виданого в 2002 р. В. Кабо дослідження по етнографічному релігієзнавству [6]. Також про нього згадується в двох дисертаціях з історії антропології захищених в Росії в останнє десятиліття та присвячених вивченню наукового доробку К. Гірца [7] та внутрішній критиці в американській антропології кінця ХХ ст. [8]. До цього можна додати, що в 2008 р. з'явився переклад російською мовою фрагменту [9] однієї з останніх книг Т. Асада «Формациї секулярного: християнство, іслам, сучасність» (2003) [10], а в 2011 р. в журналі «Логос» було надруковано ще одну частину [11] цієї поки ще не виданої в Росії повністю роботи. В тому ж номері журналу містилась стаття московського філософа Д. Узланера, в якій відзначалось, що запропонований Т. Асадом «плідний спосіб помислити секулярне» [12, с. 16] був чимось більшим ніж тільки антропологічною розвідкою, бо його можливо було розглядати як репрезентацію специфічного типу мислення, який автор назвав різновидом «постсекулярної філософії».

З небагатьох російських публікацій, присвячених Т. Асаду, відзначимо ще датовану 2011 р. рецензію на збірку «Чи є секулярною критика: богохульство, збиток та свобода слова» (2009) філософа та перекладача Д. Кралечкіна, в якій обговорювалось запропоноване Т. Асадом пояснення різниці між західним розумінням того, що є «богохульство» та «свобода самовираження», та ісламським поняттям «збитку», яке пояснює різку реакцію мусульманської спільноти на висміювання пророка Мухаммада в ліберальних європейських виданнях [13].

Вище вже було відзначено, що Талал Асад є сином видатного мусульманського апологета Мухаммада Асада, і мабуть це, а також роки життя в колоніальній Індії та незалежному Пакистані (Пенджаб), де ще в дитинстві у вихованого «строгим мусульманином» [14, с. 282] хлопця з'явився досвід складного спілкування з однокласниками–християнами, пояснює «войовничій» (*combative*) [14, с. 247] характер антропологічної думки «дорослого» Асада, який вперше заявив про себе вже в його магістерській роботі з антропології, що була присвячена критиці «теорії ритуалу» А.Р. Редкліф–Брауна. Захистивши магістратуру в шотландському Единбурзі, Т. Асад продовжив заняття антропологією в Оксфорді, де він приділив увагу історичному вивченню змін мусульманського права і землеволодіння в Пенджабі, а паралельно з цим, вступив до аспірантури, де його керівником став видатний британський антрополог–функціоналіст Е. Еванс–Прітчард. Із допомогою останнього, Асад отримав можливість на п'ять років виїхати для викладацької роботи до університету Хартуму в Судані (1961–1966 рр.), де він також проводив польові дослідження та збирав матеріали до дисертації, яка була присвячена бедуїнському племені Кабабіш. Ця робота була захищена в 1968 р. та надрукована в 1970 р., став першою монографією молодого антрополога. Важливо відзначити, що під час роботи над дисертацією вектор дослідницької уваги Асада змістився із запропонованого Еванс–Прітчардом вивчення екології життя пастухів та їх системи спорідненості на відстеження системи прихованих владних відносин, які структурували життя кабабішей. В ідейно–концептуальному плані, під час роботи над дисертацією для Асада важливими були не стільки ідеї функціоналістської антропології його наукового керівника, скільки думки Маркса про можливість керування суспільством за допомогою прихованої влади, а також філософія пізнього Вітгенштайна, який наголошував на факті складності мови і важливості нюансів в її використанні.

Велике протверезне враження на науковця, який в своєму пенджабському юнацтві вважав, що «Захід був тим містом, де можна було б знайти Розум, де можна було б знайти Свободу» [14, с. 249], а прибувши до Великобританії деякий час по справжньому «був захоплений Просвітництвом, його пафосом раціональності, справедливості, толерантності» [14, с. 264], мала схвальна реакція європейців на перемогу

Ізраїлю над арабськими країнами у Шестиденній війні 1967 року. Саме невдовзі після цієї «травматичної» [14, с. 255] події, яка змусила його визнати те, що Захід із упередженням ставиться до країн «Третього світу», вже у 1968 р. він почав «серйозно цікавитися колоніальною історією і комплексом умов, які створив колоніалізм» [14, с. 254] для розвитку незахідних суспільств.

В 1970 р. Асад виступив з дещо провокативною, як на той час ініціативою, присвятити чергову зустріч Британської асоціації соціальної антропології темі «антропология та колоніалізм». Така зустріч дійсно відбулась в університеті Халла, де він працював з 1966 р., а її результатом став вихід збірки матеріалів, до якої він написав передмову та одну з статей. В ній обговорювалась раніше ніким не відзначена різниця в сприйнятті незахідних культур, а точніше систем влади, що в них функціонували, в сходознавстві (*orientalism*) та функціоналістській антропології. Асад відзначав, що сходознавці (*orientalists*), які займалися *ісламськими культурами*, схилились до того, щоб описувати механізми системи влади, яка була традиційною для ісламських суспільств як репресивні та деспотичні. Натомість, антропологі-функціоналісти, що займалися переважно *африканськими культурами*, схильні були бачити в них гармонійні політичні утворення, в яких влада функціонувала на основі суспільного консенсусу, а не насильства. На погляд Асада, обидві ці перспективи були невірними: сходознавство, що виникло ще до перетворення ісламських територій на колонії Заходу некритично ставилось до успадкованого їм з часів християнського Середньовіччя комплексу хибних уявлень про іслам та мусульманські культури, і «хоча сучасні сходознавці рідко займалися відвертою пропагандою і прийняли більш світський тон, вони все ще були стурбовані протиставленням ісламського суспільства та цивілізації з їх власними... вони були зайняті тим, щоб підкреслити відсутність “свободи”, “прогресу”, “гуманізму” в класичних ісламських суспільствах, вбачаючи причини відсутності всього цього в релігійній сутності ісламу» [15, с. 115]. Функціоналістська антропология, що виникла після Першої світової війни (тобто значно пізніше ніж сходознавство, в часи, коли вже існували європейські колоніальні імперії), чомусь виявилась не спроможною усвідомити наявність стабілізуючих впливів, які роками мала колоніальна адміністрація на політичну систему африканських племен, і тому, на думку Асада, функціоналісти зробили некоректні висновки про те, що на відміну від ірраціоналізму ісламських культур, «раціональність африканських культур є зрозумілою Заходу» [15, с. 115].

Хоча метою Асада та інших авторів збірки було започаткування дискусії з приводу конкретних питань теорії та епістемології антропологічної науки, багато антропологів в Великобританії сприйняли цю ініціативу як особисту атаку на себе, і тому, в професійному середовищі збірка спочатку стала предметом не серйозного обговорення, а лише «обурених відповідей» [16, с. 607]. В цих умовах, для продовження досліджень в запропонованому напрямку Асад та його однодумці вимушені були заснувати свій журнал «Review of Middle East Studies», в якому вони почали друкувати аналітичні матеріали, що свідчили про різного роду «політичну упередженість, яка існувала в окремих роботах про Близький Схід» [14, с. 262]. Також, ще з початку 1970-х рр. під впливом від загострення «палестинського питання», Асад почав публікувати в різних виданнях статті, в яких аналізувалась ідеологічна обумовленість антропологічної роботи, та вказувалось на те, що «головною бідою майже всієї колоніальної антропології і значної частини сучасної антропології було не її ідеологічне служіння справі імперіалізму, а ідеологічна концепція соціальної структури і культури» [16, с. 624], якими не критично визнаючи їх в якості своїх категорій, оперував антропологічний дискурс. Асад був дуже категоричний в цьому питанні, і у всіх своїх працях наголошував, що «всю справу пошуку і відтворення суттєвого значення дискурсу іншого суспільства (його «справжньої культури») слід проблематизувати набагато більш різко, ніж це було зроблено в соціальній антропології» [16, с. 623].

Напівмаргінальні на початку 70-х рр., ідеї Асада несподівано набули визнання після 1978 р., коли вийшла праця Едварда Саїда «Орієнталізм», яка стала науковим бестселером та зробила «постколоніальні дослідження» шанованим академічним напрямком, до якого поспішили долучитись представники самих різних дисциплін. Зазначимо, що ця праця містила посилання на статтю Асада [17, с. 312], який, в свою чергу, визнавав, що надихався успіхом, що випав на долю роботи Саїда, та спирався на деякі висловлені в його книзі ідеї в своїх подальших дослідженнях.

Тріумф постмодернізму на Заході в 80-ті роки ХХ ст. став часом появи найбільш «екзотичної та парадоксальної» [18, с. 14] течії в антропології – її постмодерністського відгалуження. Не є дивним, що Т. Асад, який вважав що постмодернізм зробив цінну річ для антропології – «допоміг скептично поставитися до “великих нарративів”... звички бачити все у зв'язку з універсальною дорогою в майбутнє, яку нібито виявив Захід» [19], став автором однієї з статей в збірці програмних текстів постмодерністської антропології «Writing Culture», яку було надруковано в США в 1986 р. [20]. Стаття Асада була присвячена аналізу метафори «культурного перекладу», якою оперувала британська соціальна антропология, пояснюючи суть роботи антрополога: спочатку польові дослідження з обов'язковим вивченням мови тубільців, а потім створення антропологічного тексту, тобто «переклад» зібраної інформації про чужу культуру на мову західної культури. Асад, якого «цікавило не просто питання про те, що антропологи зробили в колоніях, але питання про владу і дискурси, через які вона працює, концепти, з якими антропология має справу» [14, с. 273] проблематизував ідею «культурного перекладу», звернувши увагу на те, що в такому «перекладі» антропологічний дискурс виступав як домінуючий в міжкультурному спілкуванні, ігноруючи проблему відсутності в західних мовах еквівалентів для опису реалій незахідних культур, зокрема унікальних рис притаманних незахідним релігіям.

Не тільки походження з мусульманської родини, але й власні розвідки присвячені Близькому Сходу та внутрішня логіка вивчення ідеологічних засад антропологічного дискурсу спонукали Т. Асада починаючи з

80-х рр. визначати «релігію» в якості одного з пріоритетних напрямків його антропологічних досліджень. Результатом майже десяти років роботи в цьому напрямку стала поява праці під назвою «Генеалогія релігії: дисципліна та настанови влади в християнстві та ісламі» [21], яка була видана в США в 1993 р., невдовзі після того, як Асад отримав посаду професора антропології Нової школи соціальних досліджень в Нью-Йорку та переїхав жити до Америки. Перший розділ цієї виконаної в традиціях аналізу проблематики влади та знання М. Фуко збірки есе («Генеалогія») містив тексти, присвячені деяким нюансам історії конструювання концепту «релігії» як категорії антропологічного дискурсу. Головним висновком розділу можна назвати зауваження про те, що «існування універсальної дефініції релігії неможливо не тільки тому, що її складові елементи і відносини історично конкретні, а ще й тому, що це визначення само є історичним продуктом дискурсивних процесів» [21, с. 29]. В другому розділі («Архаїзми») порівнювалось середньовічне та сучасне розуміння змісту терміну «релігія» та демонструвалось їх парадоксальна розбіжність, пов'язана з різним ставленням до ролі тіла та дисципліни в релігійному житті. Серед іншого Асад доводив, що в «середньовічному християнстві існували два елементи, які більше не є загальноприйнятими в рамках сучасної релігії: продуктивна роль фізичного болю і чеснота самоприниження» [21, с. 1]. В третьому розділі («Переклади») розглядалась проблема антропологічного «культурного перекладу» та обмежень, що накладались таким перекладом на нехристиянські релігійні традиції. Зокрема, зверталась увага на те, що для тих дослідників які займаються ісламськими культурами з середини цих культур, завжди існувала небезпека некритично вживати термін «релігія» як «нормалізований концепт» [21, с. 1], хоча він був лише культурообумовленою категорією європейської думки, яку західна модернітеті нав'язала незахідним народам, вимушеним саме через її «окуляри» дивитись на себе, свою історію та релігійну традицію. Нарешті, в останньому розділі («Полемики») наголошувалось на тому, що кожна культурна традиція повинна розглядатись із залученням її власної термінології, та вказувалось на те, що в ісламській культурі Саудівської Аравії є традиція публічної критики влади («насіха»), яка є по суті альтернативною до відношення до традиції публічної критики, яка виникла в Європі в добу Просвіти. Також аналізувалась так звана «справа Рушді», тобто конфліктна ситуація, що виникла в британському суспільстві після того, як було надруковано твір останнього «Сатанинські вірші», що викликав обурення мусульман та зворотні прояви гніву з боку британських ліберальних кіл, які побачили в мусульманському демарші виступ проти свободи слова та рецидив середньовічної релігійної нетерпимості. Сам Асад вказував на те, що вимальовуючи карикатурний образ сексуальної поведінки Пророка, Рушді відтворював ту традицію глузування з мусульман, яка була притаманна середньовічній християнській традиції і, таким чином, фактично, відтворював в своєму тексті глибинні стереотипи колоніального мислення.

Завершуючи наш стислий огляд творчого доробку Талала Асада зазначимо, що через десять років після виходу «Генеалогії релігії», тобто в 2003 р. він видав збірку есе «Формації секулярного» [10], яка стала свого роду продовженням попередньої роботи. Вірний своєму шляху «аналізу концептів», Асад поставив собі за мету «парадоксально проблематизувати “релігійне” та “секулярне” як чіткі категорії, та відшукати ти умови, в яких вони були визначені та продовжували перебувати як такі» [14, с. 298]. Можна констатувати, що в цілому, Асад досягнув поставленої їм дослідженні дихотомії «релігійне–секулярне» своєї мети, але, нажаль, обмежений формат статті не дозволяє нам більш докладно розглянути те, як саме він це зробив.

Підводячи висновки сказаному вище, ми маємо відзначити, що дистанціюючись від позиції моралізаторства, полемізуючи з марксизмом, фрейдизмом, структуралізмом та інтерпретативною антропологією, Асад запропонував оригінальні шляхи дослідження того, як ідеологія колоніалізму вплинула на антропологічний дискурс, визначив нові ракурси для концептуалізації феномену «релігії», окреслив інтелектуальні недоліки, що століттями були притаманні сприйняттю ісламської культури на Заході. Антропологічні ідеї Асада є дуже актуальними не тільки для західного світу, але й для сучасної України, яка до певної міри, перебуває в постколоніальному стані, та тільки розпочинає шукати моделі для його осмислення, які гарантували би повагу до етнічних та релігійних традицій всіх народів, що проживають на її території.

Отже, подальший аналіз робіт Т. Асада (як розглянутих вище, так і вимушено залишених без нашої уваги), та виявлення можливостей застосування їх епістемологічного потенціалу для української культурології слід визнати перспективним напрямком дослідження проблематики, якій присвячена ця стаття.

Джерела та література:

1. Scott D., Hirschkind Ch. Introduction: The Anthropological Skepticism of Talal Asad / D. Scott, Ch. Hirschkind // Powers of the Secular Modern: Talal Asad and his Interlocutors / Eds. D. Scott and Ch. Hirschkind. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2006. – P. 2–11.
2. Schmalzbauer J., Mahoney K. Religion and Knowledge in the Post-Secular Academy / John Schmalzbauer, Kathleen Mahoney // The Post-Secular in Question: Religion in Contemporary Society / Ed. by Philip S. Gorski, David Kyuman Kim, John Torpey, and Jonathan VanAntwerpen. – New York : New York University Press, 2012. – P. 215–248.
3. Talal Asad : A Bibliography // Powers of the Secular Modern: Talal Asad and his Interlocutors / Eds. D. Scott and Ch. Hirschkind. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2006.– P. 333–338.
4. Асад Т. Мухаммад Асад: між релігією і політикою / Талал Асад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://islam.in.ua/19/ukr/full_articles/7643/visibletype/1/index.html

5. Розенблїт В. Українець, закоханий в іслам. Про значення науково-інтелектуальної спадщини Мухаммада Асада в осмисленні актуальних проблем сучасного розвитку / В. Розенблїт // День. – 2013. – № 99 (11 червня).
6. Кабо В. Р. Происхождение религии: история проблемы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aboriginals.narod.ru/origins_of_religion13.htm
7. Елфимов А. Л. Клиффорд Гирц: эволюция антропологических взглядов, 1950–е –1980–е гг. / Елфимов А. Л. Дисс. канд. ист. наук. – М.: Ин-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая, 2006. – 190 с.
8. Миськова Е. В. Внутривидисциплинарная критика англо-американской антропологии в 80–90–е гг. XX в. / Е. В. Миськова. Дисс. канд. ист. наук. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2004. – 240 с.
9. Асад Т. Мусульмане как «религиозное меньшинство» в Европе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.russ.ru/pole/Musul-man-e-kak-religioznoe-men-shinstvo-v-Evropе>
10. Asad T. Formations of the secular / Talal Asad. – Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. – 269 p.
11. Асад Т. Что могла бы представлять собой антропология секуляризма? / Талал Асад. Пер. с англ. Д. Узланер // Логос. – 2011. – № 3. – С. 56–99.
12. Узланер Д. Введение в постсекулярную философию / Д. Узланер // Логос. – 2011. – № 3. – С. 3–32.
13. Краничкін Д. Критика и поликлиника / Д. Краничкін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://censura.ru/articles/critiquesecular.htm>
14. Asad T., Scott D. Appendix: The Trouble of Thinking: An Interview with Talal Asad / T. Asad, D. Scott // Powers of the Secular Modern: Talal Asad and his Interlocutors / Eds. D. Scott and Ch. Hirschkind. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2006. – P. 243–303.
15. Asad T. Two European Images of Non-European Rule / T. Asad // Anthropology and the Colonial Encounter / Ed. By T. Asad. Ithaca Press, 1973. – P. 103–118.
16. Asad T. Anthropology and the Analysis of Ideology / T. Asad // Man. –1979. –Vol. 14, No. 4 (Dec.).– P. 607–627.
17. Саїд Е. Орієнталїзм / Е. Саїд. – К. : В-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 511 с.
18. Шандыбин С. А. Постмодернистская антропология и сфера применимости ее культурной модели / С. А. Шандыбин // Этнографическое обозрение. – 1998. – № 1. – С.14–27.
19. Asad T. Modern Power and the Reconfiguration of Religious Traditions: An Interview by Saba Mahmood / T. Asad // Stanford Humanities Review. – 1995. – Vol. 5 (no.1). – P. 1–16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stanford.edu/group/SHR/5-1/text/asad.html>
20. Asad T. The Concept of Cultural Translation in British Social Anthropology / T. Asad // Writing Culture / Eds. J. Clifford and G. E. Marcus. – Berkeley, CA: University of California Press, 1986. – P. 141–164.
21. Asad T. Genealogies of Religion : Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam / T. Asad. – Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1993. – 344 p.

Петрушкевич А.В.

УДК 130.2

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ІМПЛІКАЦІЇ ТЕОРІЇ НЕСВІДОМОГО В ПРАЦЯХ ФРАНКФУРТСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті аналізується розгляд проблематики взаємодії свідомого і несвідомого в структурі культуротворення у працях представників франкфуртської школи, зокрема Г. Маркузе, М. Хоркхаймера та Т. Адорно. Автор приходить до висновку, що основне місце в подальшій розробці психоаналітичної парадигми займає виявлення соціальної і культурної детермінованості свідомого і несвідомого.*

***Ключові слова:** свідоме, несвідоме, Г. Маркузе, М. Хоркхаймер, Т. Адорно, франкфуртська школа, культура, культуротворча діяльність, культуріндустрія.*

***Аннотация.** В статье анализируется рассмотрение проблематики взаимодействия сознательного и бессознательного в структуре культуротворческой деятельности в работах представителей франкфуртской школы, в частности, Г. Маркузе, М. Хоркхаймера и Т. Адорно. Автор приходит к заключению, что основное место в последующей разработке психоаналитической парадигмы занимает выявление социальной и культурной детерминированности сфер сознательного и бессознательного.*

***Ключевые слова:** сознательное, бессознательное, Г. Маркузе, М. Хоркхаймер, Т. Адорно, франкфуртская школа, культура, культуротворческая деятельность, культуриндустрия.*

***Summary.** The article analyzes the consideration of the problems of interaction of conscious and unconscious in the structure of cultural activities in the writings of theorists of the Frankfurt School, particularly Herbert Marcuse "One-Dimensional Man", "Eros and Civilization", Max Horkheimer "Eclipse of Reason", "Dialectic of Enlightenment" and Theodor Adorno "Negative dialectics".*

Marcuse's critique of Freudianism is simultaneously a critique of contemporary Neo-Freudianism : offering his own review of classical psychoanalysis in the social and historical line, he does not attempt to desexualize or debiologize it, but, vice versa, – proclaims the liberation of Eros as prerequisite for non-repressive culture and realizing the idea "great refusal".

Horkheimer also does not consider that it is necessary to review the sources of unconscious toward its desexualization, cause only unconscious has the potency to resist the pressure of "social processes", that